

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

Дарія Гошовська

**СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНО-
КОРЕКЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ:
Методичні рекомендації до практичних занять**

ЛУЦЬК 2020

УДК 159.922.7(075.8)

ББК 88.8я73

Г74

Рекомендовано до друку Методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 23.09.2020р.)

Рецензенти:

Кандидат психологічних наук,

Доцент кафедри психології

Мукачівського державного університету

Брецько І.

Кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної і соціальної психології

та соціології

Федотова Т.В.

Гошовська Д.Т. СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ та методика педагогічно-корекційного тренінгу: [методичні рекомендації] / Д.Т.Гошовська. - Луцьк, 2020. - 48с.

Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу» має на меті узагальнити знання про дітей з особливими потребами і розкрити основні підходи до їх корекції та реабілітації.

Методичні рекомендації призначені для студентів спеціальності «Психологія», «Практична психологія» денної та заочної форм навчання, а також буде корисним для психологів, дефектологів, соціальних працівників при вивченні питань навчання, виховання і організації допомоги дітям з проблемами розвитку.

© *Гошовська Д. Т., 2020*

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4.
1. Предмет і завдання спеціальної психології.....	5.
2. Загальна характеристика розладів психофізичного розвитку та їх причини.....	5.
3. Діагностика відхилень у психофізичному розвитку та його моніторинг.....	6
4. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при глибоких порушеннях слуху.....	7
5. Особливості розвитку, навчання і виховання особистості при глибоких порушеннях зору.....	9
6. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях інтелекту, ЗПР, відхиленнях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.	10
7. Розумово відсталі діти	11
8. Діти із затримкою психічного розвитку	
9. Діти з відхиленнями емоційно—вольової сфери та соціальної поведінки.....	12
10. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при вадах мовлення.....	13
Тестові завдання для контролю знань	17
Психолого-педагогічна програма вивчення дітей шестирічного віку, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи.....	22
Тематика рефератів.....	31
Питання до заліку.....	33
Список рекомендованих джерел.....	38

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою розроблених методичних рекомендацій до практичних занять з курсу «Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу» є ознайомлення студентів із структурою спеціальної психології, її специфікою, сучасними уявленнями про нормальний і аномальний розвиток, критеріями психологічного здоров'я особистості, середньостатистичною та функціональною нормами, а також поняттями ретардації, дисфункції, асинхронії розвитку.

Основними завданнями курсу є сформувати у студентів теоретичні поняття з дисципліни; навчити класифікувати види психічного дизонтогенезу; організовувати кваліфіковану консультативну допомогу дітям із відхиленнями розвитку та їх батькам; а також ознайомити студентів з методами та принципами спеціальної психології.

Методичні рекомендації містять завдання практичних робіт для студентів з дисципліни «Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу» відповідно до навчальної програми. Організація роботи студентів передбачає ведення словника психологічних термінів з кожної теми, підготовку відповідей на контрольні запитання та завдання, анотації наукових джерел, а також розв'язання проблемних ситуацій та творчих завдань. Питання для самоконтролю передбачають активізацію у студентів знань з попередніх тем курсу, уміння відстежувати закономірності та фактори, які зумовлюють певні патологічні відхилення у розвитку особистості.

Практичне заняття №1,2

Тема №1: Предмет і завдання спеціальної психології

(4 год.)

План

1. Визначення спеціальної психології як науки. Галузі спеціальної психології. Зв'язок спеціальної психології з іншими дисциплінами.
2. Закономірності психічного розвитку дітей з проблемами розвитку.
3. Характеристика основних категорій спеціальної психології.
4. Характеристика основних наукових теорій розвитку дітей з проблемами розвитку.
5. Історичні аспекти суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку.
6. Сутність та проблеми соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Основні напрямки виховання і навчання дітей з особливими потребами
7. Принципи спеціальної психології.
8. Основні завдання спеціальної психології.

Поняття: спеціальна психологія, ретардація, акселерація, асинхронія, олігофренопсихологія, тифлопсихологія, сурдопсихологія, логопедія, симптом, синдром, дизонтогенез, нормальний розвиток, порушення розвитку.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Обговорення умов, які забезпечують нормальний психічний розвиток дитини.
2. Обговорення методів психологічного втручання при різних порушеннях розвитку.

Практичне заняття №3

Тема 2. Види розладів психофізичного розвитку та їх причини (загальна характеристика). Загальні та специфічні закономірності розвитку, навчання і виховання дітей, які потребують корекції

(2год.)

План

1. Розуміння норми і аномалії у психофізичному розвитку особистості. Класифікація норм.
2. Основні форми та прояви порушень поведінки у підлітків.
3. Онтогенез, його види. Дефект: структура дефекту, його первинні та вторинні ознаки.
4. Умови та фактори нормального розвитку дітей
5. Екзогенні та ендогенні причини порушень психофізичного розвитку.
6. Класифікація дітей із вадами психофізичного розвитку, види онтогенезу.
7. Моделі реабілітації людей з обмеженими можливостями.
8. Загальні та специфічні закономірності розвитку, навчання і виховання аномальних дітей.

Поняття: загальні і специфічні порушення; первинні, вторинні і третинні порушення, компенсація, зона найближчого розвитку, комплексні порушення розвитку. дизонтогенез, норма, патологія, дефект, компенсація, корекція, реабілітація, депривація.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Визначте зону найближчого розвитку на прикладі дитини з нормальним розвитком і дитини з порушеним розвитком.

Практичне заняття №4

Тема 3. Комплексна диференційована діагностика відхилень у психофізичному розвитку. Освітні установи для осіб з вадами психофізичного розвитку та їх комплектування. Психолого-педагогічний моніторинг

1. Організація діагностичної роботи в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК) різних рівнів.
2. Основні завдання і зміст роботи ПМПК.
3. Функції ПМПК
4. Психологічний супровід та основні етапи його здійснення
5. Методи дослідження психологічних особливостей осіб з різними психофізичними порушеннями

***Поняття:** особистий анамнез, фамільний анамнез, клінічний, етіологічний, соматичний, психологічний, педагогічний, психіатричний підходи.*

Засоби діагностики дослідження порушень розвитку і способи реєстрації його результатів можна представити у вигляді схеми:

А. Загальні дані.

1. Біографічні дані
1. Фамільний анамнез
2. Особистий анамнез

Б. Об'єктивне дослідження.

1. Соматичний статус
2. Неврологічний статус
3. Рухова сфера

4. Психологічне дослідження

Питання для обговорення.

1. Назвіть труднощі діагностики дітей з порушеннями розвитку.
2. Назвіть особливості психологічного дослідження дітей з порушеннями.
3. В чому полягають відмінності психологічного, педагогічного, психологічного і психіатричного підходів в діагностиці порушеного розвитку?
4. Які методи дослідження ви знаєте, в чому полягає специфіка методів дослідження дітей з порушеннями розвитку?

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Знайомство з методикою Ілляшенко.

Змістовий модуль II. Прикладні проблеми спеціальної психології

Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при сенсорних порушеннях.

Практичне заняття №5

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях слуху

(2 год.)

План

1. Класифікація осіб із вадами слуху та її значення для навчально-виховної діяльності.
2. Основні особливості психічного розвитку та навчально-пізнавальної діяльності глухих і слабочуючих дітей, їх спілкування та міжособистісні стосунки.
3. Особливості застосування методів, прийомів, засобів психологічної допомоги в умовах інклюзивної освіти.
4. Роль психолога у розвитку слухового сприймання та розвитку мовлення учнів з вадами слуху.

5. Особливості спілкування жестовою мовою.
6. Перспективи соціальної адаптації глухих та слабочуючих осіб, проблеми їх профорієнтації.

Поняття: сурдопсихологія, діти із залишковим слухом, глухі діти, пізнооглухлі, туговухі, дактильна мова.

Питання для обговорення.

1. Розкрийте класифікацію порушень слуху.
2. Назвіть причини порушень слуху.
3. Які особливості розвитку пізнавальних процесів спостерігаються при різних вадах слуху?
4. Яка роль мови в компенсації порушень слуху?
5. Як розвиваються пізнавальні процеси у дітей з вадами слуху?
6. Вкажіть особливості самооцінки у дітей, підлітків і дорослих людей з порушеним слухом?

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Знайомство з принципами дактильної мови з використанням методичного матеріалу.
2. Обговорення проблем інтеграції до соціуму дітей з порушеннями слуху.
3. Сформулюйте основні напрями роботи із розвитку особистості, вдосконалення міжособистісних стосунків дітей і підлітків з порушеним слухом

Тематика рефератів:

1. Порушення слуху : їх вплив на розвиток особистості та шляхи корекції.
2. Порушення мовлення: їх вплив на розвиток особистості та шляхи корекції.
3. Педагогічне керівництво учнівським колективом в інклюзивному освітньому середовищі.
4. Педагогічний супровід осіб з глибоким порушенням слуху та мови.

Для самостійного опрацювання:

1. Скласти таблицю методів корекції, які використовують при роботі з учнями з особливими потребами.
2. Охарактеризуйте сучасні погляди на проблему інтеграції осіб з порушенням слуху та мовлення в сучасну систему соціальних відносин.
3. Письмово перерахувати основні проблеми профорієнтації глухих та слобочуючих осіб та осіб з порушенням мовлення.
4. Охарактеризуйте вплив порушень мовлення на розвиток особистості.

Практичне заняття №6

Тема . Особливості розвитку, навчання і виховання особистості при глибоких порушеннях зору

(2год.)

План

1. Класифікація осіб з порушеннями зору, її значення для освітньої та корекційно-реабілітаційної практики.
2. Особливості навчальної діяльності сліпих та слабозорих учнів, їх врахування в умовах інклюзивної освіти.
3. Сучасні технічні інформаційно-освітні засоби соціалізації сліпих.
4. Особистісний розвиток спілкування та міжособистісні стосунки сліпих та слабозорих в групі.
5. Психолого-педагогічні правила поведження зрячих з особами, які мають глибокі порушення зору.
6. Профорієнтація сліпих і слабозорих учнів, перспективи їх соціальної адаптації.

Поняття: тифлопсихологія, слабозорі діти, незрячі

Питання для обговорення.

1. Розкрийте різні підходи до класифікації порушень зору.
2. Який вплив роблять порушення зору на формування особистості?

3. Які особливості розвитку пізнавальних процесів наголошуються при різних порушеннях зору?
4. Яка роль мовлення в компенсації порушень зору?
5. Розкажіть про розвиток і використання залишкового зору.
6. У чому полягають труднощі просторової орієнтації сліпих і слабозорих? Яка роль різних аналізаторів в орієнтації сліпих?
7. Які особливості емоційно-вольової сфери в сліпих?
8. Назвіть завдання психологічної реабілітації осіб з порушенням зору.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Обговорення ролі діяльності в психічному розвитку сліпих і слабозорих і в компенсації відхилень, пов'язаних з порушеннями зору.
2. Розгляд специфічних особливостей формування образів зовнішнього світу у сліпих і слабозорих людей різного віку.

Для самостійного опрацювання:

1. Порівняйте принципи побудови масових і спеціальних професійних закладів.
2. Визначте основні шляхи надання допомоги учням з особливостями психофізичного розвитку в адаптації серед здорових людей.
3. Накресліть шляхи формування в учнівському колективі толерантного ставлення до учнів, що мають порушення психофізичного розвитку.
4. Охарактеризуйте психофізіологічні особливості у розвитку учня при порушеннях зору.

Темати рефератів:

1. Педагогічний супровід осіб з порушення зору.
2. Особливості професійної реабілітації осіб з порушенням зору.
3. Виховання підлітка з обмеженими можливостями у ПТНЗ.

Тема II.3. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях інтелекту, ЗПР, відхиленнях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.

Практичне заняття № 7

Тема. Розумово відсталі діти

План

1. Поняття, рівні і форми розумової відсталості.
2. Основні психологічні особливості розвитку та навчально-пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів (порушення психічних процесів, якостей знань, пізнавальних вмінь і навичок, розумової працездатності, самостійності, критичності, мотивації учіння та ін.).
3. Диференційований та індивідуальний підхід до розумово відсталих дітей у процесі навчання.
4. Розумово відстала дитина у групі ровесників. Опора на позитивні якості і переважно збережені можливості дитини в корекційно-виховному процесі.
5. Основні психолого-педагогічні "правила" підходу до розумово відсталих дітей в умовах інклюзивного навчання.

Поняття: *розумова відсталість, олигофренія, деменція, ідіотія*

Питання для обговорення:

1. Яка роль Л. С. Виготського в становленні і розвитку психології розумово відсталої дитини?
2. Перерахуйте причини виникнення розумової відсталості.
3. Охарактеризуйте рівні розумової відсталості.
4. Охарактеризуйте особливості пізнавального розвитку при розумовій відсталості.
5. Опишіть основні закономірності емоційно-вольової сфери розумово відсталих дітей і підлітків.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Опишіть особливості діяльності розумово відсталих людей в аспекті соціальної і трудової адаптації.
2. Визначте труднощі соціалізації дітей з розумовою відсталістю.

Практичне заняття № 8

Тема. Діти із затримкою психічного розвитку.

План

1. Проблема вивчення, навчання та виховання дітей із ЗПР. Типологія ЗПР (класифікація К.С.Лебединської).
2. Особливості психічних процесів дітей із ЗПР та їх навчальної діяльності. Індивідуальний підхід до дітей із ЗПР в умовах інклюзивного навчання.
3. Психолого-педагогічні умови корекції психічного розвитку дітей та перспективи їх соціалізації.

Поняття: *затримка психічного розвитку, діти з труднощами у навчанні, повчальний експеримент.*

Питання для обговорення

1. Причини виникнення затримки психічного розвитку.
2. Опишіть особливості пізнавального розвитку дітей із ЗПР.
3. Опишіть основні закономірності емоційно-вольової сфери дітей із ЗПР.
4. Назвіть загальні і специфічні для різних форм ЗПР чинники затримки у формуванні ознак «шкільної зрілості».
5. Дайте характеристику ігрової діяльності дітей як показника їх готовності до психологічного прийняття шкільної ситуації.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Назвіть основні складові психологічної готовності дитини до шкільного навчання.
2. Опишіть рівень когнітивного розвитку школярів із ЗПР порівняно з розумово відсталими і нормально розвинутими однолітками.

3. Назвіть передумови і найбільш типові ознаки невротичного розвитку дітей і підлітків із ЗПР.
4. Опишіть структуру формуючого експерименту і його значення для вирішення питань диференційної діагностики.

Практичне заняття №9

Тема. Діти з відхиленнями емоційно—вольової сфери та соціальної поведінки.

План

1. Види порушень емоційно-вольової сфери. Реактивні стани та конфліктні переживання особистості.
2. Психопатичні форми поведінки. Характерологічні акцентуації.
3. Девіантна поведінка дітей та підлітків, її біопсихічні та соціальні детермінанти.
4. Адаптивна поведінка дітей та підлітків. Психічні стани дітей та їх вплив на навчальну діяльність, поведінку і формування характеру.
5. Дитячий аутизм. Роль психолога у діагностиці, попередженні та корекції порушень емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.
6. Детермінуюче та корекційне значення групових форм діяльності дітей із вадами емоційно-вольового розвитку та поведінки.

***Поняття:** дитячий церебральний параліч, синкінезії, гіперкінез, парез, гіперкінетичні розлади, поведінкові та емоційні розлади, елективний мутизм.*

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Перерахуйте основні цілі й принципи психолого-педагогічної корекції відхилень при ДЦП.
2. Опишіть особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери у дітей з ДЦП.

3. Обговорення умов, що забезпечують нормальний психічний розвиток дитини.
4. Обговорення принципів запобігання порушення соціального функціонування в дитячому і підлітковому віці.
5. Обговорення методів психокорекції дітей з елективним мутизмом.

Практичне заняття №10

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях мовлення та опорно-рухового апарату.

План

1. Класифікація осіб із вадами мовлення, її значення для корекційно-реабілітаційної практики.
2. Клініко-педагогічна та психолого-педагогічна класифікації мовленнєвих вад (загальна характеристика).
3. Особливості навчальної діяльності дітей із вадами мовлення та їх врахування в навчально-виховному процесі інклюзивної освіти.
4. Новітні інформаційні технології навчання осіб з ТПМ.
5. Особливості індивідуального підходу в умовах інклюзивної освіти до осіб з ТПМ та їх особистісний розвиток в умовах групової роботи.
6. Ліворукість та особливості мовленнєвого розвитку дитини. Профорієнтація осіб з ТПМ.
7. Загальна характеристика психічного розвитку дітей з ДЦП. Характеристика особистості дитини з порушеннями опорно-рухового апарату.

Ключові поняття: мовлення, фонемний слух, артикуляція, рецептивне мовлення, експресивне мовлення, перша і друга сигнальні системи, дислалія, алалія, афазія, ринолалія, дизартрія, заїкання, дисграфія, дислексія, дитячий церебральний параліч

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Знайомство з принципами дактильної мови з використанням методичного матеріалу.
2. Обговорення проблем інтеграції до соціуму дітей з порушеннями слуху.
3. Будова мовного апарату.
4. Визначення принципів диференціальної діагностики при розмежуванні важких мовних порушень від схожих за зовнішніми проявами станів (відсутність мови при порушеннях слухової функції, аутизмі, розумовій відсталості).
5. Для якого віку характерне виникнення (початок) порушень: алалії, дислалії і афазії?
6. Сформулюйте основні напрями роботи із розвитку особистості, вдосконалення міжособистісних стосунків дітей і підлітків з порушеним слухом.

Тестові завдання для контролю знань :

1. Предметом вивчення спеціальної психології є:
 - А) виховання і навчання дітей з порушеним розвитком
 - Б) розвиток психіки, який відбувається в несприятливих умовах
 - В) своєрідність психічного розвитку осіб з порушеним зором
 - Г) особливості психічного розвитку осіб з інтелектуальними порушеннями
2. Розвиток, що відхиляється, можна охарактеризувати як:
 - А) розвиток, що має стихійний, непередбачуваний характер
 - Б) розвиток, що протікає поза виховною дією
 - В) розвиток, що протікає у рамках іншої мовної культури
 - Г) розвиток, при якому вплив несприятливих факторів перевищує компенсаторні можливості індивіда
3. Завданнями спеціальної психології є:
 - А) розробка методів психологічної діагностики відхилень в розвитку
 - Б) вивчення закономірностей різних варіантів відхиленого розвитку
 - В) створення корегувальних педагогічних технологій
 - Г) вивчення психологічних проблем, пов'язаних з інтеграцією
4. Серед закономірностей порушеного психічного розвитку виділяють:
 - А) міжсистемні
 - Б) загальні
 - В) модально-специфічні
 - Г) модально-неспецифічні
5. З якими суміжними науками пов'язана спеціальна психологія:
 - А) з психологією
 - Б) з травматологією
 - В) із спеціальною педагогікою
 - Г) з медичною генетикою
6. Дизонтогенез - це:
 - А) порушення фізичного і психічного розвитку

Б) психічне захворювання

В) дослідження соматичного статусу дитини

Г) нормальний фізичний і психічний розвиток

7. Теорію системного будові дефекту висунув:

А) В. И. Лубовський

Б) В. В. Лебединський

В) Л. С. Виготський

Г) С. Я. Рубінштейн

8. Особливості психічного розвитку, властиві окремим видам дизонтогенезу, відносять до закономірностей:

А) загальних

Б) міжсистемних

В) модально-неспецифічних

Г) модально-специфічних

9. Уповільнення переробки інформації, що поступає, відносять до закономірностей:

А) загальних

Б) міжсистемних

В) модально-неспецифічних

Г) модально-специфічних

10. Гетерохронність психічного розвитку відносять до закономірностей:

А) загальних

Б) міжсистемних

В) модально-неспецифічних

Г) модально-специфічних

11. У спеціальній психології виділяють наступні принципи проведення досліджень :

А) подвійної дисоціації

Б) системності

В) педагогічного оптимізму

Г) динамічного вивчення у поєднанні з якісним аналізом результатів

12. За часом виникнення порушення розвитку класифікують :

А) вроджені

Б) соціальні

В) біологічні

Г) набуті

13. За характером психічний дизонтогенез класифікують:

А) асинхронно

Б) дисгармонійно

В) ретардацію

Г) анозогнозію

14. Основні параметри порушеного розвитку описав:

А) В. І. Лубовський

Б) В. В. Лебединський

В) Л. С. Выготський

Г) С. Я. Рубінштейн

5. Кількість параметрів порушеного розвитку :

А) 5

Б) 2

В) 4

Г) 3

16. У параметри порушеного розвитку не входять:

А) хроногенність

Б) функціональна локалізація порушень

В) зворотність

Г) структура порушеного розвитку

17. Первинні і вторинні порушення відносяться до наступних характеристик дизонтогенезу :

А) до динаміки формування міжфункціональних зв'язків

Б) до часу появи порушень

В) до функціональної локалізації порушень

Г) до структури порушеного розвитку

18. Третинними порушеннями називають:

А) біологічно зумовлені функції

Б) порушення в роботі функцій, безпосередньо непов'язаних з пошкодженою функцією

В) порушення в роботі функцій, безпосередньо пов'язаних з пошкодженою функцією

Г) функції, що прижиттєво формуються

19. Виділяють наступні механізми формування системних відхилень :

А) руховий

Б) деприваційний

В) діяльнісний

Г) мовний

20. Згідно теорії Л. С. Виготського, вищі психічні функції мають властивості:

А) прижиттєвого формування

Б) природженого характеру

В) усвідомленості

Г) довільності

21. Складна реакція у відповідь індивіда на факт внутрішніх порушень, що перешкоджає можливій втраті цілісності і втраті рівноваги з довкіллям, називається:

А) корекцією

Б) компенсацією

В) декомпенсацією

Г) псевдокомпенсацією

22. Система заходів, спрямованих на відновлення повноцінного громадського буття особи, називається:

А) компенсацією

Б) абілітацією

В) реабілітацією

Г) адаптацією

23. виправлення тих або інших недоліків розвитку називається:

А) корекцією

Б) компенсацією

В) абілітацією

Г) реабілітацією

24. Система заходів, спрямованих на формування ефективних способів соціальної адаптації в можливих для цього індивіда межах, називається:

А) корекція

Б) компенсація

В) абілітація

Г) реабілітація

25. Компенсаторні процеси реалізуються на наступних рівнях:

А) соціально-психологічному

В) психологічному

Б) біологічному

Г) соціальному

ДОДАТКИ

Психолого-педагогічна програма вивчення дітей шестирічного віку, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи

Програма вивчення дітей є потужним (і доступним учителеві) інструментарієм психодіагностичного вивчення дітей і основним своїм завданням ставить дослідження індивідуальних особливостей їхнього розвитку з метою застосування на практиці знань про розвиток дитини у процесі навчально-виховної роботи.

Щоб всебічно виховувати школярів, учитель (вихователь) передусім повинен знати кожну дитину. З цією метою він зобов'язаний у цілеспрямованій бесіді з батьками, вихователями дитячого садка, лікарем і самим учнем якомога більше дізнатися про особливості розвитку та звички дитини, особливості її виховання і поведінки.

Щоб одержати якомога достовірніші дані про розвиток дитини необхідно пояснити батькам і тим, з ким буде вестися бесіда, виховну мету цієї бесіди. Перед розмовою з дитиною необхідно в невимушеній формі привернути її до себе, зробити так, щоб вона по можливості повністю розкрилася. Бесіда повинна вестися у доброзичливій формі, в дусі співробітництва.

Пропонована програма велика і виконати її в один прийом, не стомлюючи дитину, важко. Тому дослідження рекомендується проводити у кілька етапів за окремими розділами на розгляд учителя. Оскільки розділи програми не пов'язані між собою, дослідження можна проводити і не в тій послідовності, яка подана в програмі.

Пропоновану програму вивчення дітей можна змінювати і доповнювати або скорочувати залежно від обізнаності про розвиток дитини і навчально-виховних закладах школи [22].

Перший та другий розділи програми, що стосуються розвитку дитини у дошкільному періоді, заповнюються зі слів батьків шляхом анамнезу, тобто спогадів про її життя та виховання (дані анамнезу надзвичайно

важливі для розуміння особливостей розвитку дитини в наступних періодах життя), а інші - з індивідуальної бесіди з дитиною. Результати бесід необхідно протоколювати по можливості чітко. Дані дослідження слід оцінювати як такі, на які варто звернути увагу в навчально-виховній роботі з метою їх корекції або розвитку.

Результати співбесіди не можна розголошувати. Оцінку відповідей дитини слід давати у підбадьорюючому тоні, який би зміцнював віру в майбутні успіхи. Після бесіди з учителем дитина повинна піти додому в хорошему настрої, з добрими почуттями до школи і вчителя.

Дані вивчення дитини і рекомендації вчителя до її подальшого виховання повинні зберігатися в особовій справі, доповнюватися новими даними про її розвиток і використовуватися для простеження динаміки успіхів у навчанні, вихованні, розумовому, моральному та фізичному становленні її як особистості.

Процедура вивчення дитини:

1. Загальні відомості про дитину
 1. Прізвище, ім'я та по-батькові ...
 2. Рік народження ...
 3. Відомості про батьків, їхню діяльність ...
 4. Склад сім'ї ...
 5. Культурний рівень сім'ї ...
 6. Умови життя дитини в сім'ї ...
 7. Виховання дитини до школи: дома, у дитячому садку, в інтернаті
 8. Загальна оцінка розвитку, вихованості дитини, її характерні звички...
2. Особливості розвитку в ранній та дошкільний періоди життя
 1. Як відбувався фізичний розвиток ...
 2. Які хвороби переніс, схильність до захворювань...
 3. Стан здоров'я зараз: здоровий, швидко втомлюється, надмірно рухливий, дратівливий ...
 4. У якому віці почав говорити ...

5. Чи є дефекти мови, які ...
6. Товариський, контактний, сором'язливий, пасивний, має друзів; ставлення до тварин; любить бути в колективі, ділиться іграшками ...
7. Чим особливо цікавиться, якими іграшками особливо захоплюється ...
8. Пізнавальна діяльність: сприйнятливий, кмітливий, допитливий, любить фантазувати, уважний; сприймає і думає повільно, забудькуватий, легко відволікається ...
9. Емоційно-вольова сфера: спокійний, врівноважений, активний, наполегливий, доводить справу до кінця, дисциплінований; неврівноважений, неслухняний, плаксивий, вередливий...
10. Звички: а) позитивні: працелюбний, акуратний, старанний, обслуговує себе, правдивий, чуйний... б) негативні: неакуратний, лінивий, говорить неправду, жадний, лається...
11. Загальний розвиток, обізнаність
- а) Уявлення про явища природи.
- Яка зараз пора року? Які пори року бувають?
- Який зараз місяць, число, день? Які місяці ти знаєш, назви.
- Назви дні тижня. Що таке доба, скільки годин у добі?
- Чому буває літо, зима?
- Що трапляється, коли немає довго дощу?
- Що таке грім, блискавка, вітер? Звідки береться дощ, сніг?
- Що таке ліс, ріка, море? Які знаєш ріки, гори, моря? Назви...
- Назви тварин, які ти знаєш: домашніх, диких. Де живуть звірі?
- Назви птахів. Які птахи відлітають на зиму у вирій? Які живуть у нас взимку?
- Які ти знаєш рослини? Що з ними буває взимку? Чому?
- Звідки беруться хліб, овочі, молоко, м'ясо та ін.?
- Чому хочеться їсти? Чи можна зовсім не їсти?
- Чому хочеться спати? Чи можна зовсім не спати?
- б) Уявлення про суспільні явища.

Де ти живеш? Як називається наша країна? Назви столицю нашої країни. Назви місто, село, де ти живеш; назви свою вулицю, номер будинку, квартири. Які ти знаєш міста, села? У яких містах і селах бував?

Київ - це столиця...

Які держави ти знаєш? Назви...

Що роблять робітники, селяни, інженери, лікарі, вчителі, агрономи, службовці?

Для чого потрібні заводи, фабрики, колгоспи, лікарні, магазини?

Чим відрізняється робітник від службовця?

Для чого потрібна армія, міліція?

в) Уявлення про техніку.

Які ти знаєш машини, назви.

Що таке комбайн, трактор, плуг, літак, вертоліт (гелікоптер), трамвай, тролейбус, бульдозер, автомобіль?

Що таке ракета? На яких машинах літають у космос?

На чому пересуваються на суші, на морі, по річці, у повітрі?

Де виробляють електроенергію?

Що ти чув про Чорнобильську атомну електростанцію?

Що таке підводний човен? Чим відрізняється від теплоходу?

Що таке скафандр, акваланг, хто ними користується?

Що таке ніж, пила, ножиці, плоскогубці, терпуг, ножівка, рубанок, голка, шило, циркуль, хто ними користується? Що ними роблять?

Якими інструментами користується шахтар, слюсар, столяр, токарь?

г) Просторова орієнтація і уявлення.

Назви предмети, які знаходяться справа, зліва, вгорі, внизу.

Назви предмети високі, низькі, широкі, вузькі, довгі, короткі, товсті, тонкі.

На столі розкладені палички, олівці, лінійки та ін., різні за своїми розмірами: довгі, короткі, тонкі, товсті, вузькі. Запропонувати дитині розсортувати їх за будь-якою ознакою: за довжиною, шириною тощо:

"Відбери найтовщі палички, олівці, лінійки і поклади їх справа від себе",

"Відбери найдовші палички, олівці, лінійки і поклади їх зліва від себе" і тому подібне.

Запропонувати дитині відповіді на запитання: "Що більше: будинок чи автомобіль?", "Що ширше: двері чи ворота?" та ін.

Назви важкі предмети. А які ти знаєш легкі предмети?

Що від нас (від школи, від Києва тощо) знаходиться близько, а що далеко?

Запропонувати дитині показати праву, ліву руку, а потім спитати: "Покажи, а де у мене права (ліва) рука?" (Сидячи при цьому обличчям до дитини). Показати дитині картинки із зображенням дівчинки, що стоїть обличчям до дитини, хлопчика, що стоїть потилицею, і долоні рук і запропонувати показати праву і ліву долоні на малюнку, праву чи ліву руку, ногу в дівчинки чи хлопчика. Дослід можна проводити зі статуеткою людини, лялькою, ставлячи їх обличчям і потилицею до дитини.

12. Розвиток мови і мовлення

Розвиток мови дитини повинен бути в центрі уваги протягом усього дослідження. При цьому необхідно звертати увагу на словниковий запас мови дитини, її граматичну побудову, наголоси, інтонацію, виразність, темп мовлення (скоромовка, уповільнення, млявість). Необхідно також з'ясувати, чи немає таких порушень мовлення, як заїкання, картавість, шепелявість та ін. Досліджуючи розвиток мови дитини, передусім необхідно викликати у дитини бажання мовного спілкування з дорослими, розмовляти з нею так само, як дитина розмовляє вдома з батьками. Питання, що ставляться дитині, мають бути близькими їй за змістом, і за формою, не повинні її бентежити, викликати загальмованість. Це можуть бути, наприклад, такі запитання:

Розкажи, де був учора, що робив? Що роблять тато, мама, бабуся?
Попросити розповісти про улюблені іграшки. Запитати, які має казки, оповідання, вірші, попросити їх розповісти. Щоб викликати у дитини зацікавленість бесідою, вчителю самому слід розповісти щось цікаве, ввести у бесіду ігровий момент. Показати дитині буквар чи якусь іншу

дитячу книжку і попросити пояснити малозрозумілі, рідко вживані слова, вирази. З цією метою слід передусім використовувати буквар і стиль викладу матеріалі букваря, за яким дитина вчитиметься. Зробити набір важких до вимови слів та їх сполучень у реченні і запропонувати дитині їх повторити. Викликати у дитини потребу щось запитати, пояснити.

13. Розуміння і кмітливість, здібність міркувати

Розуміння, кмітливість, здібність міркувати тісно пов'язані з розвитком мови, з умінням вирішувати завдання. Ці якості необхідно підмічати в дитині під час бесід з нею, у її відповідях на запитання, в поведінці в незвичайних ситуаціях. Але їх можна вивчати і за допомогою спеціальних завдань, тестів, що викликають необхідність мислити. Здатність дітей розуміти і розмірковувати необхідно виявляти, даючи їм завдання, близькі за характером до навчально-виховної роботи учителя з учнями, наприклад:

а) Розуміння і виконання вказівок учителя.

б) Конструктивне мислення.

в) Розуміння ситуацій.

Розповісти дитині про якусь подію, що їй маловідома, або показати сюжетну картинку, малюнок у дитячій книзі чи букварі і попросити пояснити показане або розказане. Наприклад, на картинці зображена робота трактора або комбайна в полі. Запитати: "Що зображено на картині?", "Що роблять люди?" Потім розповісти: "Йдучи до школи, я бачив групу людей - усі стояли і дивилися вгору. Як ти гадаєш, чому, в чому справа? Поясни будь ласка", "На площі зібралося багато людей, несли прапори. Поясни, що там відбувається?", "У їдальні дітей пригостили морозивом. Одна дівчинка відмовилась їсти морозиво. Чому? Поясни.", "Сад. Під деревом стоїть драбина, біля дерева - кошик. Драбиною на дерево забирається людина. Що відбувається в саду?", "На дорозі стоїть автомашина, перед нею лежить велосипед. Біля машини зібралися люди, міліціонер щось записує. Що трапилося?"

14. Уміння і навички

а) Вміння рахувати.

Запропонувати дитині порахувати від 1 до (скільки може) і назад. Запропонувати додавати і віднімати у межах 10 - усно та за допомогою предметів (паличок, олівців тощо). Визначити кількість предметів у групах по три-п'ять предметів, запитавши: "Скільки тут (паличок,...)?" Простежити як дитина визначає кількість: рахує по одному, називаючи число, показує пальцем, мовчки.

б) Вміння малювати.

Запропонувати дитині щось намалювати на її розсуд. Намалювати за завданням учителя (палички, кружечки, дерево тощо). Запропонувати продовжити малюнок орнаменту, квіточки (вчитель малює, а дитина продовжує).

Простежити як дитина тримає олівець, як виконує рухи: легко, з зусиллям, напружено, робить зайві рухи та ін.

в) Вміння співати.

Попросити заспівати улюблену пісню. Запропонувати заспівати разом з учителем якусь мелодію. Запропонувати повторити услід за вчителем якийсь звук на певній висоті.

г) Фізична культура.

Узнати, чи займається дитина фізкультурою, які рухи вміє виконувати. Запропонувати виконати якісь фізкультурні вправи. Узнати, чи вміє кататися на велосипеді, ковзанах, лижах. Узнати коли лягає спати, коли встає, чи сам одягається і т.д.

15. Спостережливість

Що ти бачив на вулиці, коли йшов до школи?

Якого кольору гвоздика?

Чим відрізняється сонце від місяця?

Якого кольору небо під час дощу?

Чим відрізняється синичка від горобця? Жирафа від коня?

16. Увага

Розповісти дитині щось цікаве з життя дітей, дорослих, тварин.

Перед початком розповіді попередити, щоб слухав уважно, бо потім вчитель питатиме, про що розповідав. Розповідь розрахувати на 3-5 хвилин. Під час розповіді стежити та відмічати на папері (ставити рисочки), як тільки буде помічне, що дитина відволікається. Під час розповіді не можна попереджати: будь уважним. По закінченні розповіді спитати, - "про що йшлося". Показником уважності дитини буде: а) точність повторення змісту розповіді; б) кількість відволікань під час слухання. Такий іспит слід проводити кілька разів - у різних ситуаціях, за різних умов і настрою дитини.

9. Пам'ять

3. Запам'ятай слова, що я назву: олень, береза, мороз, риба, машина.

Повтори слова, що я назвав. Повторювати можна в будь-якому порядку.

Запам'ятай такі слова: молоток, комар, липа, вовк, льох. Повтори.

Запам'ятай слова: яблуня, річка, комбайн, дорога, пшениця. Повтори.

Запам'ятай речення: Хлопчик на вудочку спіймав велику щуку. Повтори.

А тепер запам'ятай вірші:

а) Роботящим рукам

Перелогі орать,

Думать, сіять – не ждуть

І посіяне мать.

Повтори.

б) Стояла я і слухала весну,

Весна мені багато говорила...

Повтори.

2. Будемо запам'ятовувати числа. Слухай уважно і запам'ятовуй: 4, 9, 8, 5,

2. Повтори. Відтворювати не обов'язково у поданому порядку, якщо це спеціально не обумовлено і не є власне предметом завдання.

Запам'ятай такі числа: 7, 19, 1, 42, 6, 3. Повтори.

Запам'ятай такі числа: 14, 35, 87, 94, 43. Повтори.

Відтворювати числа треба після першого називання їх експериментатором. Проте, якщо для запам'ятовування необхідні повторювання, то потрібно відзначити це у протоколі.

4. Запропонувати дитині пригадати і сказати, що вона робила вчора, позавчора, де була, у які ігри грала, що їла тощо.

5. Запитати, які знає казки, оповідання, вірші і запропонувати розповісти їх. У протоколі відзначити особливості пригадування: легкість, зусилля, хвилювання, відмови та ін.

10. Уява

Про вивченні уяви необхідно простежити, чи дитина вигадує щось нове, чи повторює уже відоме. У дослідженні важливо викликати у дитини здатність і бажання побачити у пропонованій ситуації щось нове, своє, вигадати ситуацію, створити її образ. Для цього можна запропонувати дитині таке: Розкажи щось про ведмедя, про зайчика, про море, про космос, про підводників та ін. Запропонувати дитині уявити себе в лісі, на річці, ... і розповісти що робиться. Запропонувати розповісти, ким хоче бути, чому. Запропонувати продовжити розповідь: “Хлопчик (дівчинка) сів у літак і...” (викликати бажання пофантазувати про політ). Показати дитині незакінчений малюнок предмета, тварини і запитати, що тут намальовано.

Показати дитині плями і запитати, що вони йому нагадують, на що схожі і т.д. Плями виготовляються довільно: на чорнильну пляму накладається папірець, або аркуш з плямою згинається так, щоб вийшли непередбачуваної форми плями.

1. Естетичні почуття і судження

При вивченні естетичних уявлень і почуттів необхідно простежити не лише знання та уявлення дитини про прекрасне, але і її здатність сприймати красу в природі, діяльність та поведінку людей, що вони знають про красу, але й викликати естетичне почуття при спогадах про прекрасне, при сприйнятті красивого. Можна запропонувати такі завдання:

Розкласти на столі кольорові зображення ландшафтів, пейзажів і запропонувати вибрати найкрасивіші. При цьому спостерігати, як переживає дитина при виборі пейзажів, чи сприймає їх цілком спокійно, байдуже: самому висловити захоплення одним з них і дивитися, чи справить це якийсь вплив на реакцію дитини.

Які квіти тобі подобаються найбільше?

Намалюй те, що тобі здається найгарнішим.

Намалюй те, що тобі подобається найбільше.

Які пісні ти любиш слухати? Чому? А співати вмієш? Заспівай що-небудь.

2. Розвиток моторної сфери

Швидкість, точність і виразність рухів, вміння володіти тілом, здійснювати витончені рухи (це значною мірою відбиває і розвиток дитини, і її готовність до виконання навчальних, виробничих, спортивних завдань). Для ознайомлення з рівнем розвитку моторної сфери дитини можна пропонувати їй виконувати різні дії: біг, стрибки, рухи руками, ногами, вимовляти різні важкі звуки та слова, враховуючи при цьому швидкість і точність виконання, наприклад:

Запропонувати дитині на аркуші паперу (папері в лінійку або в клітинку) написати палички, причому якнайшвидше (показати, як писати). Після цього дати папір та олівець і провести тренування. Після того, як дитина зрозуміла, можна проводити іспит, попередивши: “Коли я скажу: “роби”, пиши якомога швидше”. Тривалість іспиту – 15 секунд. Такі проби повторити тричі, роблячи паузи до 15 – 20 секунд. Можна також запропонувати писати не палички, а будь – які інші графічні елементи. За показник швидкості краще брати те завдання, де кількість елементів найбільша.

Запропонувати якомога швидше вимовляти звуки (показати, як саме їх вимовляти). Такі іспити також проводити кілька разів з паузами по 20 – 30 секунд. Показником швидкості також брати ту пробу, в якій буде найбільша кількість елементів.

Запропонувати якомога швидше вимовляти слова “Раз”, або “Був”.

Іспит проводиться аналогічно попереднім.

На столі перед дитиною лежить 10 кубиків. Запропонувати перенести кубики з одного місця на інше (відстань між пунктами 30 – 40 сантиметрів). Показати, як потрібно це робити. Потім після пояснення починати іспит за командою експериментатора. Завдання також виконується кілька разів спочатку правою, а потім лівою рукою, Інтервал між правою та лівою рукою – 1 хвилина. Простежити за точністю, акуратністю та особливостями дій правої та лівої руки.

Щоб виявити здатність дитини примушувати себе діяти максимально швидко, в процесі випробування необхідно стимулювати її дії зауваженнями: “Пиши (говори, роби) ще швидше” і відзначити, як подіяло це зауваження на швидкість виконання завдання.

Оцінювання результатів випробування

1. Оцінювання результатів випробувань може проводитися як за всіма видами випробувань, так і за окремими його видами.
2. При оцінюванні враховується як правильність виконання завдань, так і швидкість виконання.
3. Завдання виконані на 75 – 100%, вважаються добрими; виконані не нижче 30% - задовільними, нижче 30% - незадовільними.
4. Високий і середній темп виконання без помилок вважати добрим; високий темп і незначну кількість помилок – задовільним; високий темп з великою кількістю помилок – незадовільним; низький темп без помилок вважати задовільним, низький з помилками – незадовільним.
5. При оцінюванні виконання завдань необхідно враховувати стан дитини, її настрій, міру втомленості й т.ін. під час випробування.

Програма, запропонована академіком С.Д.Максименком дозволить цілісно вивчити психологічні особливості дітей дошкільного і шестилітнього віку.

Тематика рефератів

1. Класифікація та причини психофізичних порушень.
2. Принципи організації коректувальної психолого-педагогічної роботи з дітьми, що мають відхилення у фізичному та психічному розвитку.
3. Умови соціальної ситуації розвитку, їх вплив на формування аномалій особистості.
4. Акцентуація характеру. Психопатії. Патологічне формування характеру.
5. Синдром раннього дитячого аутизму.
6. Діти з порушеннями поведінки. Девіантна поведінка.
7. Затриманий психічний розвиток. Класифікація ЗПР.
8. Класифікація та причини мовленнєвих порушень.
9. Діти з порушеннями рухової системи та їх психологічна характеристика.
10. Розвиток особистості дітей в умовах депривації (материнської, сенсорної, когнітивної, рухової).
11. Специфіка коректувальної роботи з дітьми з розумовою відсталістю та ЗПР.
12. Розвиток особистості дитини із заїканням.
13. Принципи організації коректувальної психолого-педагогічної роботи з дітьми, що мають відхилення у фізичному та психічному розвитку.
14. Шкільна дезадаптація, причини та прояви.
15. Особливості комунікативного, особистісного та когнітивного розвитку дітей з аутизм. Види аутизму.
16. Особливості когнітивного розвитку дітей з дислалією, дислексією, дисграфією, дискалькулією.
17. Особливості когнітивного та особистісного розвитку дітей з порушеннями темпу, ритму та інтонації мовлення.
18. Особливості когнітивного та особистісного розвитку дітей з дизартрією, заїканням, рінолалією.
19. Емоційні порушення дитячого віку.
20. Поведінкові порушення дитячого віку.

21. Когнітивний і особистісний розвиток дітей з гіперкінетичним синдромом.
22. Тривожні та фобійні розлади дитячого віку.
23. Особливості комунікативного, особистісного та когнітивного розвитку дітей з електівним мутизмом.
24. Розвиток когнітивних процесів у дітей з мінімальними органічними ураженнями головного мозку.
25. Девіація особистісного розвитку дітей з дитячим церебральним паралічем.
26. Девіація особистісного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку.
27. Діти із затримкою психічного розвитку, особливості їх когнітивного та особистісного розвитку.

Питання до заліку

1. Предмет, об'єкт, мета та завдання спеціальної психології. Розділи спеціальної психології.
2. Методи та особливості дослідження дітей з порушеннями розвитку. Рання діагностика порушень психічного розвитку.
3. Класифікація порушень розвитку.
4. Первинні та вторинні порушення розвитку.
5. Загальні та специфічні закономірності аномального розвитку.
6. Діти із затримкою психічного розвитку, особливості їх когнітивного та особистісного розвитку.
7. Умови соціальної ситуації розвитку, їх вплив на формування аномалій особистості.
8. Психічне здоров'я та чинники ризику в дитячому віці.
9. Девіація особистісного розвитку дітей з дитячим церебральним паралічем.
10. Девіація особистісного розвитку розумово відсталих дітей.

11. Девіація особистісного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку.
12. Розумово відсталі діти, особливості їх психомоторного розвитку.
13. Гармонійний розвиток дитини, роль емоційного контакту з тими, що оточують.
14. Розвиток когнітивних процесів у дітей з мінімальними органічними ураженнями головного мозку.
15. Девіація особистісного розвитку дітей з сенсорними порушеннями.
16. Емоційні порушення дитячого віку.
17. Поведінкові порушення дитячого віку.
18. Когнітивний і особистісний розвиток дітей з гіперкінетичним синдромом.
19. Тривожні та фобійні розлади дитячого віку.
20. Особливості комунікативного, особистісного та когнітивного розвитку дітей з елективним мутизмом.
21. Заїкання в дитячому віці.
22. Особливості комунікативного, особистісного та когнітивного розвитку дітей з аутизм. Види аутизму.
23. Особливості когнітивного розвитку дітей з дислалією, дислексією, дисграфією, дискалькулією.
24. Особливості когнітивного та особистісного розвитку дітей з порушеннями темпу, ритму та інтонації мовлення.
25. Особливості когнітивного та особистісного розвитку дітей з дизартрією, заїканням, рінолалією.
26. Особливості когнітивного розвитку дітей із зоровими та слуховими порушеннями.
27. Розвиток особистості дітей в умовах депривації (материнської, сенсорної, когнітивної, рухової).
28. Специфіка коректувальної роботи з дітьми з розумовою відсталістю та ЗПР.

29. Розвиток особистості дитини із заїканням.
30. Принципи організації коректувальної психолого-педагогічної роботи з дітьми, що мають відхилення у фізичному та психічному розвитку.
31. Шкільна дезадаптація, причини та прояви.
32. Психічний розвиток дітей з порушеннями зору.
33. Діти з порушеннями поведінки. Девіантна поведінка.
34. Класифікація та причини мовленнєвих порушень
35. Акцентуація характеру. Психопатії. Патологічне формування характеру.
36. Синдром раннього дитячого аутизму.
37. Психолого-педагогічна корекція порушень поведінки.
38. Діти з порушеннями рухової системи та їх психологічна характеристика.
39. Природжені та придбані розлади слуху.
40. Олігофренія та ступені розумової відсталості.
41. Відбір дітей в класи компенсуючого навчання.
42. Причини розумової відсталості.
43. Поняття «аномальна дитина», «аномальний розвиток», «особи з обмеженими можливостями здоров'я».
44. Дизонтогенез та його типи.
45. Затриманий психічний розвиток. Класифікація ЗПР.
46. Психологічні особливості розумово відсталих дітей.
47. Положення про медіко-психолого-педагогічну комісію.
48. Поняття норми в психології та суміжних науках.
49. Система установ, що займаються навчанням, вихованням і підготовкою до самостійного життя аномальних дітей.
50. Психологічна характеристика складу допоміжних шкіл.
51. Основні категорії спеціальної психології: дефект розвитку, корекція, компенсація, адаптація, аномальна дитина.

52. Поняття первинного дефекту і вторинних відхилень у розвитку дитини.
53. Психічне здоров'я та чинники ризику в дитячому віці.
54. Принципи організації коректувальної психолого-педагогічної роботи з дітьми, що мають відхилення у фізичному та психічному розвитку.
55. Умови соціальної ситуації розвитку, їх вплив на формування аномалій особистості.
56. Класифікація та причини мовленнєвих порушень.

Список літератури:

1. Блейхер В. М. Патопсихологическая диагностика /В.М.Блейхер. - Киев, 1986.-С.45-72.
2. Богданова Т. Г. Сурдопсихология / Т.Г.Богданова. - М., 2002.-С.112.-134.
3. Зейгарник Б. В. Очерки по психологии аномального развития личности / Зейгарник Б. В., Братусь Б. С. - М., 1980.-298.
4. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу /Д.Т.Гошовська.- Луцьк: Старожитності, 2012.-253с.
5. Домицкевич С. А. Методы научно-психологических исследований в дефектологии / С.А.Домицкевич.- Иркутск, 1983.-245с.
6. Клиническая психология / Под ред. Б. Д. Карвасарского. - СПб., 2002.- С.34-76.
7. Лебединский В. В. Нарушения психического развития у детей /В.В.Лебединский. - М., 1985.-342с.
8. Литвак А. Г. Психология слепых и слабовидящих /А.Г.Литвак.- СПб., 1999.-С.34-62.
9. Мамайчук И. И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии / И.И.Мамайчук. - СПб., 2001.-С.46-98.
10. Мамайчук И. И. Психология дизонтогенеза /И.И.Мамайчук. - СПб., 2000.-378с.
11. Петрова В. Г. Белякова И. В. Кто они, дети с отклонениями в развитии / Петрова В. Г. Белякова И. В. - М., 1998.-223с.
12. Кабанов М. М. Методы психологической диагностики и коррекции в клинике / М.М.Кабанов. - Л., 1983.-389с.
13. Лебединский В. В. Нарушения психического развития у детей / В.В.Лебединский. - М., 1985.-298с.
14. Левченко И. Ю. Патопсихология: теория и практика /И.Ю.Левченко. - М., 2000.-339с.

15. Лубовский В. И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей /В.И.Лубовский.- М., 1989.-289с.
16. Максимова Н. Ю., Милютин Е. Л. Курс лекций по детской патопсихологии / Максимова Н. Ю., Милютин Е. Л. - Ростов-на-Дону, 2000.-421с.
17. Мамайчук И. И. Психология дизонтогенеза /И.И.Мамайчук.- СПб., 2000.-367с.
18. Методы исследования в психологии / Под ред. Т В. Корниловой. - М., 1998.-С.45-66.
19. Основы специальной психологии / Под ред. Л. В. Кузнецовой, 2002.-344с.
20. Танеев А. Д. Основы коррекционной педагогики /А.Д.Танеев. - М., 1999.-278с.

Додатки

Додаток А

Зразок тренінгу по роботі із залежностями

Метою профілактично-розвивального тренінгу є піднесення й утвердження особистісного розвитку учнів закладів професійної освіти, підвищення здатності особистості до самопрофілактики та самореалізації в динамічному соціальному середовищі.

Головними завданнями профілактично-розвивального тренінгу є:

- формування самоусвідомленості власної особистості;
- формування здатності до самопізнання, самоусвідомлення власних позитивних якостей, адекватної самооцінки, рефлексії, саморегуляції, адекватних емоційно-почуттєвих проявів;
- формування здатності до безконфліктного спілкування, розпізнавання маніпулятивних форм поведінки, навичок протистояння соціальному тиску, стресам; - формування здатності до подолання життєвих перешкод, задоволення власних потреб без шкоди для інших людей, взяття на себе відповідальності за власні дії;
- формування прагнення до самовдосконалення, саморозвитку, самодостатності, успішного особистісного й професійного розвитку. Для досягнення мети та вирішення завдань профілактично-розвивального тренінгу необхідно створити умови, в яких будуть реалізовуватись принципи: - активності учасників (у ході занять члени групи постійно залучаються до різних дій: обговорення і програвання рольових ситуацій, які пропонують самі учні, спостереження за заданими критеріями за поведінкою учасників рольових ігор, виконання спеціальних усних і письмових вправ та завдань);
- позиції дослідження (у ході роботи в тренінгових групах створюються такі ситуації, коли учасникам необхідно самим знайти вирішення

проблеми, самостійно сформулювати вже відомі психології закономірності взаємодії та спілкування людей);

- об'єктивізації поведінки (на початку занять поведінка учасників групи переводиться з імпульсивного на об'єктивізаційний рівень і підтримується на цьому рівні; важливим засобом об'єктивізації поведінки, який використовується у всіх випадках тренінгів, є особливим чином організований зворотній зв'язок);

- партнерського спілкування (передбачає визнання цінності іншої людини, її думок, інтересів, а також прийняття рішень з максимально можливим врахуванням інтересів усіх учасників спілкування, а не досягнення однією зі сторін своїх інтересів за рахунок інших).

Під час профілактично-розвивального тренінгу необхідно формувати в учнів розуміння того, що саморозвиток потребує: активного усвідомлення свого «Я», тобто розвитку самосвідомості; навчитись ефективно контактувати з навколишнім світом – розвивати світогляд; опиратися на попередній життєвий досвід; прагнути здійснювати певну роботу над собою – своїми думками, почуттями, діями.

У ході тренінгових занять членами групи та ведучим (тренером) виникає можливість обговорити засоби розв'язання проблем у складних для учнів ситуаціях найбільш відповідною мовою – мовою реальної поведінки. У процесі тренінгу учень багаторазово спостерігає відтворення в різноманітних варіантах складної для нього ситуації, в результаті чого зростає здатність об'єктивізувати її й розпізнавати в реальному житті. Спостерігаючи дії інших учасників групи, учень мимовільно засвоює ефективні стереотипи поведінки, розширюючи таким чином свій діапазон форм реагування на складну ситуацію. Необхідно враховувати, що для досягнення позитивних результатів тренінгових занять, необхідно важливо дотримуватись певних правил.

Правило «Тут і зараз»: головним є те, що триває зараз, які почуття є в кожного учасника зараз. На заняттях дозволяється користуватись

інформацією один про одного, яку учасники отримали під час тренінгу. Попередній досвід спілкування не обговорюється й не може бути використаний на заняттях як аргумент. Виходити з приміщення під час занять не можна.

Правило емоційної відкритості: якщо учасник думає або відчуває щось важливе для нього постійно, під час «тут і зараз», то він може розповісти про це, розкрити свої почуття.

Правило «Стоп»: кожний має право сказати: «В мене є почуття, але я не хочу говорити про це, мені боляче». Це переживання також стає частиною групового досвіду, що викликає нові почуття й нові перспективи роботи тренінгової групи. Правило відвертості: говорити лише про реальні почуття, а не про ті, які б заспокоїли, виправдали або образили співрозмовника. Якщо надавати співрозмовнику викривлену інформацію, то це може спровокувати помилкове враження як про себе, так і про інших.

Правило «Не давати поради»: порада, навіть якщо вона правильна, важко виконується, оскільки порада є досвідом індивідуального способу дії, який може не підходити іншим (це обмеження свободи особистості іншого, що може спричинити не усвідомлену агресію).

Правило «Я – висловлювання»: у групі важливим є те, що кожний учасник висловлюється тільки від свого імені, що дозволяє вести мову про власні думки, почуття.

Правило заборони на діагнози та оцінку: оцінювання вчинку без прохання породжує тривожність щодо майбутніх оцінок інших членів групи. Це може призвести до замкненості або пристосування до інших. Правило особистої відповідальності: чим більше учасник проявляє активність, тим більше він бере участь у груповій роботі, й, відповідно, у нього з'являється можливість для особистісного зростання. Всі дії, що тривають під час тренінгу, дають усім однакові можливості.

Правило конфіденційності: розповідати про те, що відбувалось на тренінгу, як поведився той чи інший учасник групи, які проблеми

вирішував, – неприпустимо з точки зору етики. Всі групові процеси мають обговорюватися лише в групі.

Правило «Презумпція здоров'я»: всі учасники беруть на себе відповідальність визнавати себе здоровими людьми.

Правило кола: під час роботи кожний учасник повинен бачити всіх. Говорити на заняттях можна лише тоді, коли тебе всі бачать. Крім того, кожний учасник має знаходитись у відносно однаковому положенні щодо інших учасників групи.

Правило ініціативи учасників: на заняттях обговорюється будь-яка тема, що виникає у присутніх. Першочерговою є найактуальніша. Правило включеності: на заняттях не має супервізорів, тих, хто спостерігає й оцінює.

Правило постійності: пропускати заняття не бажано, група працює в постійному складі. Тренер разом з учасниками обговорює принципи і правила роботи групи. Прийняті правила записуються на плакаті «Наші правила», до якого тренер звертається на початку кожного заняття.

В ході профілактично-розвивального тренінгу необхідно використовувати такі психологічні засоби як: релаксація, аутотренінг, групові й індивідуальні тренінгові вправи, рольові ігри, елементи когнітивної психології, гештальттерапії, логотерапії тощо.

Тренінгові заняття варто вибудовувати за такою структурою:

I. Вступне слово ведучого.

II. Релаксаційна вправа або вправа на емоційне налаштування на роботу в групі.

III. Основна частина – тренінгові вправи, тестові завдання з розвитку механізмів сприяння психологічній профілактиці наркотичної залежності.

IV. Завершальна частина – вправи на підсумкову рефлексію, емоційну розрядку, самозвіти учасників.

V. Домашня міні-практика.

Аутотренінг, який застосовується у програмі тренінгових занять, спрямовується для досягнення психотерапевтичного ефекту, зняття психологічної напруги в учасників експерименту та ґрунтується на підходах, викладених у праці М. І. Буянова [1].

Релаксаційні вправи допомагають зняти емоційну напругу, налаштуватись на роботу, активізують несвідомі резерви психіки. Оскільки тренінгові заняття проходили після навчальних занять, більшість учнів потребували попередньої релаксації та емоційного налаштування на тренінгову взаємодію.

В залежності від умов та часу проведення заняття та емоційного стану учасників, релаксаційний комплекс іноді було замінено вправою на емоційне налаштування на роботу, активізацію учнів. Тренінгові вправи підібрані таким чином, щоб кожна з них сприяла розвитку особистісних ресурсів учнів закладів професійної освіти й підвищувала їхні можливості до самопрофілактики та самореалізації.

Профілактично-розвивальний тренінг зреалізовує особистісний підхід до профілактики наркотичної залежності учнів закладів професійної освіти, для чого використано базові властивості соціальнопсихолого-індивідуального виміру психологічної структури особистості, розробленої В. Рибалкою (спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія) [8].

Програма профілактично-розвивального тренінгу складалася з 9 занять: Заняття 1. Вступне заняття.

«Знайомство» (вироблення і прийняття правил роботи в групі, формування групової згуртованості, атмосфери довіри, безпеки).

Заняття 2. «Я відкритий до спілкування» (формування здатності розуміти партнера зі спілкування, висловлювати свої почуття, розуміти та приймати себе й інших, передбачати маніпулятивні форми поведінки).

Заняття 3. «Мої цінності» (рефлексія життєвих цінностей і цілей, формування здатності до постановки цілей, формування життєвих цінностей).

Заняття 4. «Який Я» (розвиток самопізнання, рефлексії, цілеспрямованості, наполегливості, формування здатності до подолання життєвих перешкод, формування відповідальності).

Заняття 5. «Розвиток самосвідомості» (розвиток самопізнання, самоусвідомлення, здатності до адекватних емоційнопочуттєвих проявів).

Заняття 6. «Досвід у моєму житті» (розвиток навичок саморегуляції, рефлексивне осмислення та прийняття нового досвіду).

Заняття 7. «Я – розумний» (формування вмінь прогнозувати майбутнє, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки).

Заняття 8. «Сам собою управляю» (формування здатності до саморегуляції, конструктивних форм подолання стресу).

Заняття 9. Заключне. «Моє успішне майбутнє» (формування оптимістичного бачення майбутнього, розвиток здатності до визначення програми досягнення мети, групова рефлексія тренінгової роботи та попередніх етапів роботи). Заняття варто проводити раз у тиждень. Тривалість занять – 2-3 академічні години.

Кожне тренінгове заняття повинно завершуватись спеціальною вправою перед прощанням – емоційним заходом, що допомагає встановити теплі, дружні стосунки в колективі, зняти емоційну напругу та втому, які часом виникають.

Після такої вправи наприкінці заняття можна додатково здійснити обмін враженнями учасників у вигляді самозвітів. Така методика та організація заключної частини тренінгового заняття допомагає усвідомити результати зустрічі для кожного учасника, сприяє розвитку довіри, почуття відповідальності, готовності до нових зустрічей.

В кінці кожного заняття учасникам варто запропонувати вправи домашнього міні-тренінгу для продовження рефлексивної практики поза роботою групи.

Для цього на початку роботи учасники повинні завести окремі зошити, в яких даються завдання на самоспостереження, самоаналіз, що забезпечує неперервність роботи над собою поза часом тренінгових занять, сприяє розвитку навичок самоактуалізації, самоусвідомлення, розширює таким чином особистісний досвід учнівської молоді. На початковому етапі проведення тренінгу, може відчуватись певна протидія з боку певної кількості учасників, яка виникає через появу тривожних очікувань та розвиненість психологічного захисту. Для нейтралізації цих явищ варто використовувати роботу в підгрупах по 2-4 особи, в яких учасники можуть обговорити проблеми, що їх турбують.

Особливу увагу необхідно надавати усвідомленню позитивних аспектів своєї особистості. Адже відкриття в собі нових позитивних якостей сприяє впевненості, додає сил для подальших конструктивних змін. Якщо в ході заняття в когось з учасників виникали кризові моменти, неприємні переживання, то важливою є емоційна підтримка керівником і групою цього учасника. Досить відчутним є ефект групового впливу за рахунок «наповнення» особистості емоційною енергетикою завдяки роботі в групі. Ведучий має наголосити на тому, що важливо не діяти за зразком, а проявити себе.

У процесі прийняття рішень, переживання утруднень тренер забезпечує емоційну підтримку, демонструє щирю віру в можливість, здібності кожного учасника, його інтелектуальні можливості та інтуїцію. Одночасно тренеру важливо не брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, а зберегти позицію посередника у прийнятті рішення. Таким чином, пропонований профілактично-розвивальний тренінг та його практичне застосування в роботі з учнями закладів професійної освіти дозволяє через взаємодію у групі, емоційне піднесення, що виникає у ході занять,

проблемність, індивідуальну значущість тренінгових занять створити ситуацію розвитку особистісних ресурсів особистості й підвищити її здатність до самопрофілактики та самореалізації.

Список літератури 1. Буянов М. И. Основы психотерапии детей и подростков : практ. руководство / М. И. Буянов. – К. : Выща шк., 1990. – 191 с.

2. Вачков И. В. Основы психотехнологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособ. / И. В. Вачков. – 2-е изд. – М. : Ось-89, 2000. – 224 с.

3. Вітульська З. Мистецтво керувати собою / Зоя Вітульська // Психолог [Шкільний світ] : всеукр. газета. – 2012. – №4. – С. 4–10.

4. Каспрік Н. М. Психологічні засоби профілактики наркотичної залежності учнів професійнотехнічних навчальних закладів [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Каспрік Наталія Миколаївна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2012. – 246 арк. – Бібліогр.: арк. 174–190.

5. Максимова Н. Ю. Безпека життєдіяльності: соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.

6. Предупреждение подростковой и юношеской наркомании [Текст]: монография / [под ред.: Березина С.В., Лисецкого К.С., Орешниковой И.Б.]. – М. : изд-во Института Психотерапии, 2000. – 256с.

7. Профілактика ВІЛ/СНІДу, наркоманії, алкоголізму серед учнів і студентів : тренінгові і соціально-реабілітаційні програми : в 3 т. / за ред. В. Г. Панка, І.І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2005. – Т. 1. – 248 с.

8. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб. / В. В. Рибалка. – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.

Навчально-методичне видання

Дарія Гошовська

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНО- КОРЕКЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ

Друкується в авторській редакції